

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 8

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Київ 2003

УДК 330.3+336+658
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М43

Редакційна колегія

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Гайченко В. А., д-р біол. наук, проф. — заступник головного редактора
Корінний М. М., канд. іст. наук, доц. — відповідальний редактор
Марусева О. А. — відповідальний секретар

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., *Федоренко В. Г.*, д-р екон. наук, проф., *Титова Н. А.*, д-р екон. наук, проф., *Куценко В. І.*, д-р екон. наук, проф., *Осокіна В. В.*, канд. екон. наук, проф., *Онищенко В. П.*, д-р екон. наук, проф.

Психологічні науки

Максименко С. Д., д-р психол. наук, проф., акад. АПН, *Балл Г. А.*, д-р психол. наук, проф., *Ложкін Г. В.*, д-р психол. наук, проф., *Коломінський Н. Л.*, д-р психол. наук, проф., *Чуприков А. П.*, д-р мед. наук, проф., *Бурлачук Л. Ф.*, д-р психол. наук, проф., чл.-кор. АПН

Соціологічні науки

Судаков В. І., д-р соціол. наук, проф., *Ручка А. О.*, д-р філос. наук, проф., *Шкляр Л. Є.*, д-р політ. наук, проф., *Пилипенко В. Є.*, д-р соціол. наук, проф., *Танченко В. В.*, д-р філос. наук, проф.

Політичні науки

Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., *Бєбик В. М.*, д-р політ. наук, проф., *Горбатенко В. П.*, д-р політ. наук, проф., *Храмов В. О.*, д-р політ. наук, проф., *Шуба О. В.*, д-р політ. наук, проф.

Юридичні науки

Мироненко Н. М., д-р юрид. наук, проф., *Марчук В. М.*, д-р юрид. наук, проф., *Скритнюк О. В.*, д-р юрид. наук, проф., *Калужний Р. А.*, д-р юрид. наук, проф., *Бабкін В. Д.*, д-р юрид. наук, проф.

Менеджмент

Федулова Л. І., д-р екон. наук, проф., *Гавєський Б. А.*, д-р філос. наук, проф., *Дахно І. І.*, д-р екон. наук, проф., *Дмитренко Г. А.*, д-р екон. наук, проф., *Воротіна Л. І.*, д-р екон. наук, проф.

Рекомендовано Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 6 від 30.09.02)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М43 Наукові праці МАУП / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. — К.: МАУП, 2001. — ISBN 966-608-120-2

Вип. 8: Проблеми формування і розвитку ринкової економіки в Україні. — 2003. — 356 с. — Бібліогр. в кінці ст.
ISBN 966-608-345-0

У збірнику подано статті учасників трьох наукових конференцій, що відбулися у 2001–2002 рр. Розглядаються проблеми формування і розвитку ринкової економіки в Україні. Докладно висвітлюються проблеми підприємництва і маркетингу, розвитку фінансового ринку України, удосконалення фінансового контролю.

Для науковців, викладачів, державних службовців, усіх, хто цікавиться питаннями ринкової економіки.

Збірник "Наукові праці МАУП" зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, у якому висвітлюються результати новітніх наукових досліджень в галузях економіки, менеджменту, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

ISBN 966-608-120-2
ISBN 966-608-345-0

ББК 65.9(4УКР)29-2я43

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2003

В. Є. Воротін Форми державного регулювання фінансового ринку в ринкових умовах господарювання в Україні	163	М. Ф. Базась, М. М. Матюха Напрями ефективного використання інвестицій для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного фінансового ринку	222
Л. І. Федулова Концептуальні підходи до розробки конкурентної стратегії банку	165	І. Я. Софіщенко До питання про організаційні форми міжнародної банківської діяльності	225
С. Г. Шклярук Фінансовий ринок: основні тенденції, проблеми та перспективи	173	М. Д. Лутак Обов'язкове страхування цивільної відповідальності: проблеми та перспективи	228
Н. В. Циганова, Г. В. Кучер Сучасний стан і проблеми управління державним боргом в Україні	179	В. Д. Бігдаш Особливості дослідження вітчизняного страхового ринку при розробці стратегії страховика	234
В. Г. Жила Фінансове забезпечення галузей соціально-культурної сфери	183	І. П. Волощук, Л. І. Федулова Управління ризиками в системі менеджменту банку	240
Я. В. Литвиненко Вплив податкової системи на фінансовий ринок України	185	О. О. Шишко Місце кредитного ризику в системі ризиків банку	246
Т. В. Жила Еволюція економічної думки і її вплив на розвиток фінансових відносин в Україні	188	І. А. Аванесова Характеристика елементів регулювання кредитної діяльності Київської Русі	251
М. В. Грідчина, Н. Г. Яковлева Захист прав і інтересів інвесторів як чинник розвитку фондового ринку України	190	А. А. Милай К вопросу развития локальной платежной системы с использованием пластиковых карточек	255
М. Ф. Базась, О. М. Ромашко Вплив інвестицій на розвиток фінансового ринку в Україні	194	С. А. Циганов, Д. М. Костан Роль комерційних банків у формуванні інфраструктури фондового ринку	258
Н. Б. Савіна Методи факторного аналізу результативності інвестицій	196	Т. П. Осташишин Розвиток системи страхування депозитів в Україні	261
В. Г. Федоренко, О. В. Мажуга, Л. Л. Заклюка, В. С. Малов, І. О. Маринич Фінансування інвестиційних програм в Україні	201	Ю. О. Тараненко, Т. П. Осташишин Підвищення безпеки банківської таємниці	264
Н. Г. Яковлева Поліпшення фінансового стану підприємств як чинник розвитку фінансового ринку	205	О. А. Романенко Удосконалення роботи банків на фінансовому ринку	266
І. М. Калашніков Інвестиційна діяльність – складова стійкого розвитку України	208	О. М. Покойова, Г. С. Мельнікова Фінансові деривативи – удосконалені замінники класичних інструментів традиційного грошового ринку	269
Н. І. Коломійченко Інвестиційні ресурси населення	211	О. М. Покойова, А. В. Шаперенков Проблеми підготовки персоналу для фінансового ринку України	272
О. М. Юрковська, А. І. Смеляк Проблеми залучення інвестицій у розвиток Української пошти	216	В. Б. Альошин Проблеми законодавчого забезпечення розвитку фінансового ринку України	275
К. В. Ізмайлова Застосування методів регресійного аналізу для визначення розміру та структури додаткових джерел фінансування підприємства	219	Г. О. П'ятаченко Місце фінансового ринку в системі ринкових відносин	278

*В. Д. БІГДАШ, доц.
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)*

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО СТРАХОВОГО РИНКУ ПРИ РОЗРОБЦІ СТРАТЕГІЇ СТРАХОВИКА

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 8, с. 234–239

Мета галузевого аналізу при розробці стратегії страховика — визначити привабливість галузі й окремих продуктових ринків всередині галузі. Крім того, такий аналіз дає змогу зрозуміти структуру і динаміку галузі, характерні для неї можливості й існуючі погрози, визначити ключові чинники успіху галузі і з урахуванням цього розробити стратегію поведінки підприємства на ринку [5]. Аналіз здійснюється за такими чинниками страхового бізнесу:

- реальний і потенційний розміри страхового ринку;
- перспективи розвитку страхового бізнесу;
- структура і масштаби конкуренції;
- тенденції розвитку галузі.

Розглянемо докладніше ці чинники.

Український страховий ринок самостійно розвивається тільки 12 років (з 1991 р.) і його показники дуже далекі від показників страхових ринків країн з розвинутою ринковою економікою. До середини 1993 р. ринок розвивався практично стихійно, без належної законодавчої бази. З травня 1993 р. по квітень 1996 р. діяв Декрет України “Про страхування”, відповідно до якого страхова діяльність інтенсивно впорядковувалася. Так, було введено спрощену процедуру обов'язкового ліцензування страхової діяльності, створено Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю, сформульовані основні вимоги до здійснення страхування. Проте низький рівень вимог до страховиків породив екстенсивний характер розвитку страхового ринку (до кінця 1995 р. страховиків налічувалось близько однієї тисячі). Це не сприяло якісному розвитку ринку і породило кризу недовіри до нього в суспільстві.

До 1999 р. страховий ринок розвивався в умовах подальшого спаду виробництва промислової та сільськогосподарської продукції і зменшення обсягу валового внутрішнього продукту (ВВП). Починаючи з 1999 р. спостерігається поступова стабілізація економіки України і розвиток окремих галузей промисловості.

Страхування — одна з галузей економіки, в якій останніми роками спостерігається зростання основних показників. Проте страховий ринок України має досі не використані резерви. У державі застраховано лише близько 10 % ризиків, тоді як у більшості розвинених країн світу цей показник досягає 90–95 %.

Існуюча структура страхового ринку України не сприяє зміцненню соціального захисту громадян і забезпеченню внутрішніх інвестицій. Українські страховики передають іноземним страховикам (перестраховикам) до 90 % страхової премії при страхуванні авіаційних і морських ризиків, ризиків здоров'я осіб, які від'їжджають за кордон, до 60 % — за “автокаско”, до 50 % — при страхуванні великих майнових ризиків [3]. Страхова галузь забезпечує перерозподіл лише дещо більше 1 % валового внутрішнього продукту (цей показник у розвинених країнах становить 8–12 %), що свідчить про потенційні можливості її подальшого розвитку і про те, що страховий ринок не акумулює значних обсягів інвестиційних ресурсів і неістотно впливає на процес перерозподілу ВВП.

Основні показники діяльності страхових організацій України протягом 1994–2000 рр. наведені в табл. 1 (дані Міністерства фінансів України та Ліги страхових організацій України).

Показники діяльності страховиків України протягом 1994–2000 рр.

Показник	Рік							Темп зростання, %					
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	95/94	96/95	97/96	98/97	99/98	00/99
Страхові премії, тис. грн.	144180	244360	317811	408401	789159	1164126	2136000	170	130	129	193	148	183
Страхові виплати, тис. грн.	95414	144272	147311	129182	177845	360919	407000	151	102	88	138	203	113
Сформовані страхові резерви на 01.01., тис. грн.	49339	65216	92681	159838	447692	537041	959000	132	142	172	280	120	178
Віддано у пере-страхування, тис. грн.	—	38295	55450	63060	238531	451169	918000	—	145	114	378	189	203
Обсяг сплачених статутних фондів на 01.01., тис. грн.	—	22573	64210	118656	150595	327872	51100	—	284	185	127	218	156

У зазначених роках збереглася тенденція поступового збільшення обсягу наданих страхових послуг і кількості використовуваних видів страхування. Інфляційні процеси 1998 р., що відбулися внаслідок серпневої економічної кризи в Росії, значно вплинули на страхову діяльність. Проте водночас страхування стало однією, якщо не єдиною, галуззю економіки України, де спостерігалось поступове (у тому числі в 1998–2000 рр.) постійне зростання основних показників обороту.

Темпи зростання страхових платежів підвищуються починаючи з 1994 р. За 1997 р. вони становили 130 %, за 2000 р. — 183 %. Такі темпи здебільшого були викликані розвитком кон'юнктурних видів страхування. Якщо ж співвіднести ці дані з темпами інфляції, то буде зрозуміло, що реальне збільшення страхових премій почалося лише в 1998 р. (117 %), оскільки саме протягом цього року темпи зростання перевищили темпи інфляції. У 1996 р. ситуація була протилежною, тому спостерігався спад. Позитивним є те, що пи-

тома вага страхових платежів у ВВП останніми роками має тенденцію до зростання (табл. 2).

Учасники страхового ринку України. Поряд зі спадкоємицею Держстраху — національною акціонерною компанією “Оранта” — поступово з'явилося багато нових страховиків. Прийняття в 1996 р. Закону України “Про страхування” сприяло впорядкуванню страхового ринку. Так, згідно із цим Законом уставний фонд страхової компанії повинен становити 100000 євро. Після перереєстрації відповідно з цією вимогою кількість страхових компаній різко зменшилась. Окремі компанії припинили свою діяльність, а деякі об'єдналися з метою збільшення своїх фінансових можливостей. Динаміку змінювання кількості складу страховиків протягом 1995–2000 рр. подано в табл. 3 (за даними на кінець кожного року).

Фінансовий стан страховиків характеризується такими параметрами:

- загальний обсяг статутних фондів страховиків станом на 1 січня 2001 р. становив 511 млн грн

Таблиця 2

Частка валового збору премій у ВВП протягом 1995–2000 рр.

Рік	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Частка премій в ВВП, %	0,43	0,39	0,42	0,75	0,9	1,23

Таблиця 3

Динаміка кількості страхових компаній у 1995–2000 рр.

Рік	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Кількість компаній	700	225	241	254	263	280

і порівняно з аналогічним показником станом на 1 січня 2000 р. збільшився на 183 млн грн (у 2,8 раза);

- власний капітал страховиків станом на 1 січня 2001 р. становив 1066 млн грн;
- обсяг сформованих страхових резервів на кінець 2000 р. досяг 959 млн грн, що на 422 млн грн (у 1,8 раза) перевищив аналогічний показник на кінець 1999 р.

Об'єднання страховиків і учасників страхового ринку. Можливість створення і порядок реєстрації об'єднань страховиків передбачені ст. 13 Закону України "Про страхування". Найвпливовішим і найвідомішим об'єднанням українських страховиків є Ліга страхових організацій України. Її активність змінювалась залежно від періодів існування. Нині Ліга є об'єднанням, що визнане як на страховому ринку України, так і за її межами.

У 1997 р. створено Моторне (транспортне) страхове бюро — спеціалізоване об'єднання страховиків, що здійснюють обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів. Це страхове бюро є гарантом платоспроможності своїх членів за страховими зобов'язаннями щодо цього виду страхування. З жовтня 1997 р. у Законі України "Про страхування" діє норма про створення Авіаційного і Морського страхових бюро (закріплено відповідно у ст. 103 Повітряного кодексу України і ст. 242 Кодексу торгового мореплавства України). Ці об'єднання діють згідно з постановою Кабінету Міністрів України "Про порядок утворення і державної реєстрації Авіаційного страхового бюро і Морського страхового бюро" від 27 квітня 1998 р. № 561. Ядерний пул також одержав законодавчу підтримку 3 грудня 1997 р. з прийняттям Закону України "Про внесення змін у деякі законодавчі акти України в зв'язку з приєднанням України до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерний збиток". На страховому ринку також діє асоціація "Медичне страхове бюро України".

Крім об'єднань страховиків на страховому ринку діє Асоціація професійних страхових посередників України (добровільне об'єднання, яке визнане міжнародною організацією страхових брокерів ВІРА), Українське актуарне товариство (об'єднує фізичних осіб — фахівців з актуарної і фінансової математики, що мають відповідну кваліфікацію і займаються актуарними розрахунками).

Конкуренція. Незважаючи на існування більше двохсот страхових компаній, справжньої конкуренції між ними не спостерігається. Це зумовлюється слабким розвитком вітчизняного ринку.

З одного боку, вітчизняні страховики не мають змоги самостійно задовольнити всі потреби щодо страхування. Їх коштів недостатньо, щоб покрити хоча б половину всіх існуючих на ринку ризиків.

З іншого боку, багато страховиків зазначають існування недобросовісної конкуренції. Наприклад, страхова компанія отримує гарантований ринок, працюючи під захистом великої структури — міністерства, відомства тощо. Страхувальники звертаються до вказаної їм страхової компанії незважаючи на те, що на ринку, можливо, існує схожий, але якісніший чи дешевший продукт, який надається іншою страховою компанією. Така "відомчість" не лише заважає розвитку здорової конкуренції, а й шкодить страховикам, оскільки вони пропонують на ринку вузький спектр послуг, на які поки що існує "гарантований" попит. Відомо, що стабільність страхової компанії не в останню чергу зумовлює наявність широкого кола клієнтів за багатьма видами послуг. Механізм перерозподілу коштів спрацьовує тільки тоді, коли втрати за одним видом страхування перебиваються за рахунок прибутків за іншим видом страхових послуг.

На страховому ринку, у свою чергу, виокремились лідери з укладання договорів страхування та одержання страхових премій. У 2000 р., за даними Ліги страхових організацій України про роботу 116 страхових компаній, п'ять страховиків зібрали такий обсяг страхових премій, що становить 38,77 % загального обсягу зібраних усіма страховими компаніями страхових премій (табл. 4).

Послуги. Як і в попередні роки, у 2000 р. спостерігалось істотне перевищення темпів зростан-

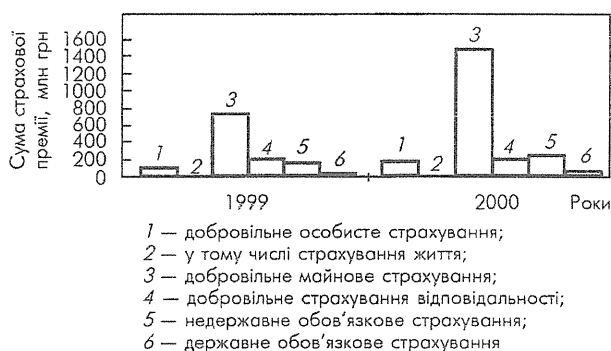
Таблиця 4

Страхові компанії з обсягу страхових премій за 2000 р.

Назва страхової організації	Премії, тис. грн.	Частка, %
НАСК "Оранта"	155456,7	10,36
ЛЕММА	150697,5	10,05
АКВ-Гарант	107372,9	7,16
КРЕДО-КЛАСІК	106292,0	7,09
ОСТРА-КИЇВ	61838,1	4,11
Інші 45 лідерів страхового ринку		49,17
Решта страхових організацій		12,06
<i>Разом</i>	1499910,73	100

ня надходжень страхових премій над темпами інфляції (збільшилися обсяги наданих страхових послуг) [2].

Загальна (валова) сума страхових премій, отриманих протягом 2000 р. становила 2136 млн грн. Порівняно з 1999 р. обсяги вказаного показника зросли на 972 млн грн (у 1,8 раза). Сума страхових премій, отриманих безпосередньо від страховальників, у 2000 р. становила 1733 млн грн, у тому числі від страховальників-громадян — 253 млн грн. Структуру страхових премій по видах страхування в 1999–2000 рр. подано схематично (див. рисунок).

Загальна (валова) сума страхових виплат, здійснених страховиками у 2000 р., склала 407 млн грн. Порівнянно з 1999 р. обсяги вказаного показника збільшилися на 46 млн грн (у 1,13 раза). Обсяги виплачених безпосередньо страховальникам страхових сум/відшкодувань у 2000 р. становили 370 млн грн, у тому числі страховальникам-громадянам — 231 млн грн.

Стосовно страхових платежів страхові виплати за 2000 р. становили 19,1 %, що порівняно з 1999 р. менше на 11,4 % (у 1,6 раза). Обсяги виплат страхових сум/відшкодувань безпосередньо страховальникам становили 21,4 %, страховальникам-громадянам — 91,6 %. Обсяги страхових виплат за видами страхування розраховуються як відношення фактичних виплат до зібраних страхових премій. Страхові виплати зменшились здебільшого за рахунок особистого страхування та майнового страхування. Зменшення страхових виплат свідчить про те, що страховики обгрунтованіше підходять до укладання договорів. Для страховальників же це не рідкий факт, оскільки він свідчить про те, що страховики уникають укладення договорів з великими ризиками. За 2000 р. зафіксовано частину страхових платежів, виплачену перестраховикам у розмірі 918 млн грн, що становить 42,98 % загального їх обсягу. З них 404 млн грн, тобто 44 %, — це одержані страхові платежі від перестраховальників.

У 2000 р. лідируюча позиція за темпами збільшення страхових платежів належала державному обов'язковому страхуванню (300 %) і страхуванню майна (206 %). В абсолютному значенні зростання страхування майна набагато значніше (762 млн грн) порівняно з державним обов'язковим страхуванням (34 млн грн). Загалом таке зростання стало можливим за рахунок збільшення кількості фізичних осіб, які отримали реальне право власності на майно, а також завдяки змінам у порядку відрахування премій підприємствами на цей вид страхування. Тепер такі платежі можна здійснювати за рахунок собівартості.

Страхування життя як надійне джерело інвестиційних ресурсів становить на ринку страхових послуг найменшу частку (0,66 %), тоді як у країнах з розвинутою економікою цей показник дорівнює 30–40 %. Нормативно-правова база (щодо термінів і форм страхування) не сприяє розвитку цього виду страхування. Щороку питома частка платежів зі страхування життя в загальній структурі платежів зменшується вдвічі. Лише 12 страховиків України мають ліцензію на здійснення операцій зі страхування життя, а реально цим питанням займаються тільки 6 страховиків. За оцінками експертів, через нелегальну діяльність іноземних страховиків із страхування життя Україна втрачає щороку 80–100 млн дол. США.

Законом України "Про страхування" встановлено обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів. Однак здійснення цього виду страхування стримується відсутністю у відповідних законодавчих актах норм, які регулюють це питання (у той час коли в Україні внаслідок дорожньо-транспортних пригод щороку гине близько 5 тис. осіб, а ще 40 тис. осіб отримують травми). Лише незначна частка власників транспортних засобів (2,1 %) залучена до обов'язкового страхування цивільної відповідальності [3].

Діяльність на фінансовому ринку. Щоб збільшити і зберегти свої страхові резерви, страховики можуть використовувати їх на фінансовому ринку: купувати державні цінні папери, розміщувати грошові кошти на депозитах. Проте нині таку діяльність не можна назвати активною. Розміщення страхових резервів регламентується положенням Кабінету Міністрів, і доволі часто вказані страховикам шляхи розміщення не є привабливими для них.

Хоча в абсолютному значенні активи українських страхових компаній незначні, але цей напрям діяльності страховиків перспективний. Так, у

США 25 % інвестицій у власну економіку припадає саме на страхові компанії. Західні страхові компанії користуються пільгами щодо податків, здійснюють помірковану інвестиційну політику, що контролюється з боку держави, проте водночас підтримується у вигляді надання державних дотацій (як, наприклад, медичне страхування в Австрії), пільг, гарантій уряду.

Проблеми розвитку. До негативних чинників розвитку страхового ринку в Україні належать такі:

- відсутність економічної стабільності, сталого зростання виробництва, неплатоспроможність населення, дефіцит фінансових ресурсів;
- значна взаємна заборгованість, накопичення неплатежів і збитковість більшості підприємств;
- неповна і фрагментарна законодавча база, відсутність державних преференцій на страховому ринку, неефективний контроль з боку держави, прояви монополізму;
- високий рівень інфляції (понад 10 %), внаслідок чого здійснювати довгострокові (накопичувальні) види страхування в національній валюті неможливо;
- слабкий розвиток фондового ринку, що не дає змоги використовувати цінні папери як категорію активів для захищеного розміщення страхових резервів;
- відсутність вторинного ринку страхових послуг, механізмів ефективної взаємодії банківського та страхового секторів економіки, низький рівень розвитку допоміжної інфраструктури страхового ринку;
- неналежний рівень інформації про стан і можливість страхового ринку, довіри населення до страхування.

Велику загрозу нормальному функціонуванню страхового ринку України становить також тенденція до його монополізації в інтересах окремих міністерств, фінансово-промислових груп, місцевих адміністрацій.

Прогноз розвитку. Вітчизняний страховий ринок повільно, але наближається до рівня розвитку традиційних страхових ринків. Згідно з Державною програмою розвитку вітчизняного страхового ринку на 2001–2004 рр. [3] і прийнятими змінами до Закону України “Про страхування” [1] плануються конкретні заходи вдосконалення страхового законодавства, державного регулювання, кадрового забезпечення, розвитку соціально значущих видів страхування, відновлення довіри до страхової галузі.

Планується підвищення фінансової надійності страховиків, що викликано недостатньою капіталізацією страховиків, їх низькими можливостями

для відшкодування за значними ризиками з урахуванням тенденції світового ринку страхування до концентрації. До шляхів підвищення фінансової міцності та стабільності страховиків України належать:

1) підвищення мінімального розміру статутного капіталу: з 7 листопада 2001 р. протягом двох років — до 500 тис. євро, з 7 листопада 2004 р. — до 1 млн євро; для страховиків, які здійснюють страхування життя, з 7 листопада 2001 р. протягом двох років — до 750 тис. євро та з 7 листопада 2004 р. — до 1,5 млн євро;

2) сплата внесків до статутного капіталу виключно грошима, у тому числі в іноземній валюті;

3) удосконалення механізму формування страхових резервів, системи розміщення страхових резервів;

4) розширення ринку перестраховування, активізація спільної діяльності з нерезидентами щодо взаємного перестраховування;

5) законодавче врегулювання питань захисту заощаджень громадян за довгостроковим страхуванням життя, здоров'я та пенсійним страхуванням.

Зазначимо, що у більшості відомих страхових компаній, які можуть мати потенційний інтерес до вітчизняного ринку, уставні фонди значно перевищують 1 млн ЕCU. А потенційному вітчизняному страхувальнику важливо переконатись, що йому пропонують якісний страховий продукт і що він має гарантію страхової виплати. Національна належність уставного капіталу компанії в цьому разі відходить на другий план.

У разі позитивних тенденцій розвитку страхового ринку та загалом економіки України можна прогнозувати збільшення обсягів страхових платежів протягом 2001–2005 рр. на 70–80 % щороку. Найвищі темпи зростання прогнозуються для майнового страхування та страхування відповідальності. Відношення обсягу страхових платежів до валового внутрішнього продукту зросте з 0,9 % на початку 2000 р. до 2 % у 2005 р. Підвищення інвестиційного потенціалу страхового ринку може прогнозуватися насамперед за рахунок збільшення розміру страхових резервів у 2005 р. до 3–5 млрд грн.

Багато показників, і в тому числі такий, як збільшення у 2000 р. обсягів страхових резервів страховиків, свідчать про позитивну тенденцію розвитку вітчизняного ринку страхування, проте він залишається “малоосвоєним”. Питома вага України у світовому ринку становить лише 0,01 % і менше 0,05 % обсягу страхових послуг, що надаються в Європі. Це при тому, що в Україні проживає понад 7 % населення Європи і вона має великий промисловий, аграрний і науковий потен-

Власне кредитний ризик притаманний кредитному банку і полягає в тому, що на договірний момент повернення позика (та/або інші пов'язані з нею платежі на користь банку) залишатиметься повністю або частково непогашеною, оскільки позичальник з будь-яких причин не виконає умови кредитної угоди, що покладена в основу позики.

До важливих питань при розгляді ризиків належить їх класифікація, яку часто подають поряд з визначеннями ризиків. При цьому слід звернути увагу на те, що при наведенні переліків ризиків часто вказують як окремі ризики, які є лише складовою інших, так само зазначених у переліку. Така неточність часто впливає з того, що ризики, які вказуються, перебувають на різних щаблях "масштабності". Дивно бачити на одному щаблі політичний і процентний ризики або внесені в один перелік економічний і, наприклад, процентний ризик, що можна інтерпретувати як різновид попереднього.

При описі банківських ризиків, на нашу думку, попередньо необхідно впорядкувати їх і подальший відбір здійснювати з одного щабля "масштабності". Проте оскільки банківські ризики можна класифікувати за багатьма параметрами, у переліки ризиків варто включати ризики лише найнижчого щабля. Це зумовлено тим, що класифікацію завжди можна почати, наприклад, з розподілу ризиків на політичні й економічні з подальшим розподілом на зовнішні та внутрішні. У кожному з випадків, що теоретично буде правильним, класифікація йтиме послідовно і лише при останньому розподілі види ризиків збігатимуться, причому в ідеалі вони мають збігатися абсолютно.

Інший варіант — використання при переліку ризиків одного параметра. Недолік такого підходу полягає в тому, що в переліку будуть наведені лише найбільш узагальнюючі види без необхідної конкретизації. Наведемо найпоширенішу класифікацію ризиків за характеристиками:

- за масштабами та розмірами — глобальний і локальний;
- за аспектами — психологічний, соціальний, економічний, юридичний, політичний, комбінований (соціально-економічний);
- за мірою об'єктивності та суб'єктивності рішень — з об'єктивною, з суб'єктивною та об'єктивно-суб'єктивною ймовірністю;
- за ступенем (мірою) ризиконасиченості рішень — мінімальний, середній, оптимальний, максимальний, або допустимий, критичний, катастрофічний;

- за типами ризику — раціональний (обґрунтований), нераціональний (необґрунтований), авантюрний (азартний);
- за часом прийняття ризикованих рішень — випереджуючий, своєчасний, запізнілий;
- за чисельністю осіб, що приймають рішення, — індивідуальний і груповий;
- за ситуацією — стохастичний (за умов невизначеності) і конкуруючий (за умов конфлікту).

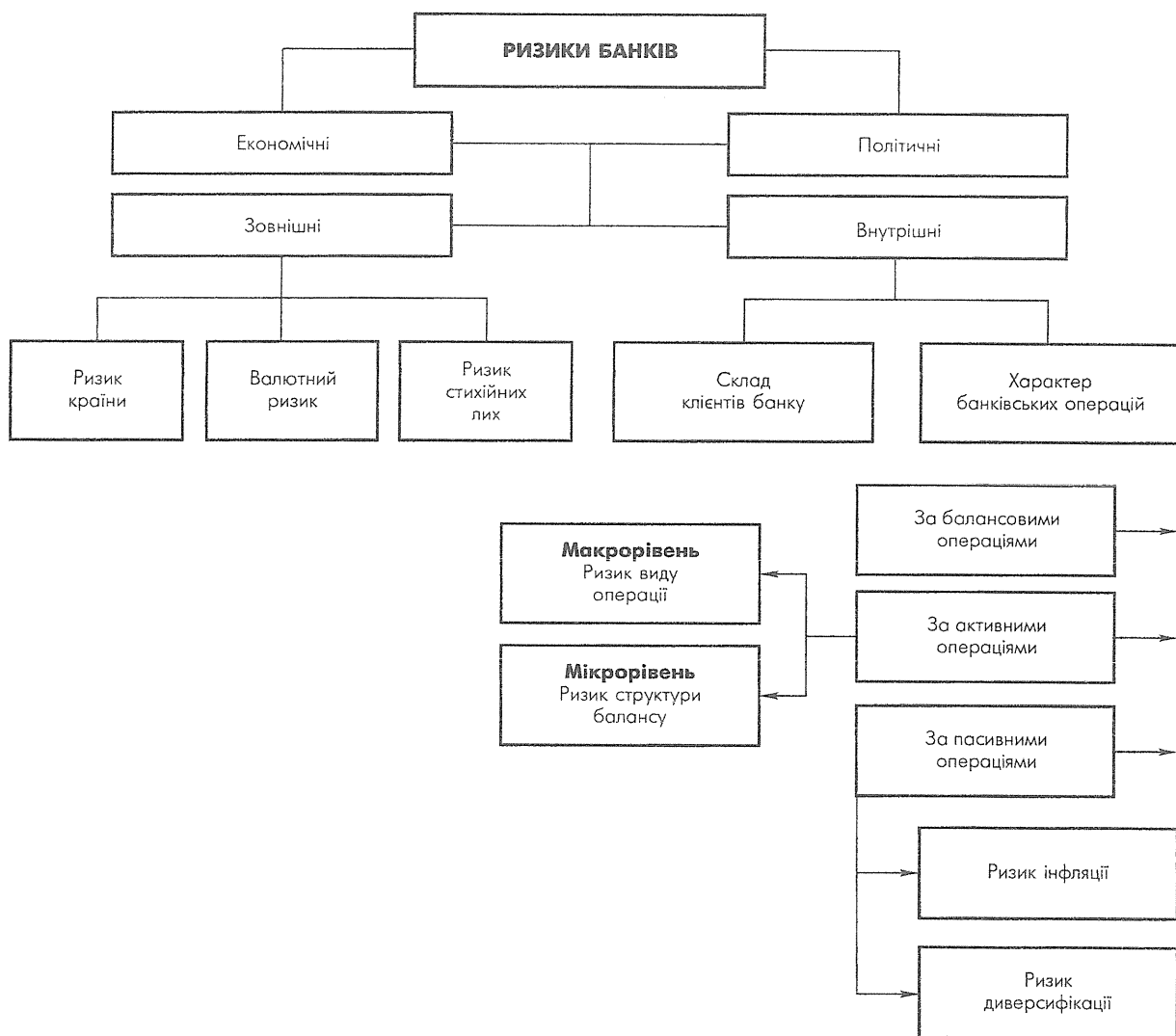
До найважливіших елементів, що покладені в основу класифікації ризиків, належать: тип або вид комерційного банку; сфера впливу або чинники виникнення банківського ризику; склад клієнтів банку; метод розрахунку ризику; ступінь банківського ризику; розподіл за часом; характер обліку ризику; можливість і засоби керування банківськими ризиками.

Найтипівіша класифікаційна схема банківських ризиків показана на рисунку. Водночас зауважимо, що подана схема не є повною — відсутнє розгалуження макро- та мікрорівня ризиків активних операцій. Це зроблено для того, щоб можна було абстрагуватись від наведених у схемі численних ризиків і акцентувати увагу лише на розподілі ризиків за видами.

Кожна інша класифікація тією чи іншою мірою відрізняється від наведеної, але в усіх них для кожного виду чи групи ризиків є певні місця і, знаючи "адресу" певного ризику, завжди можна послідовно дійти з верхніх найбільш загальних розподілів до конкретних ризиків. Це, звичайно, зручно, але така "адреса" є водночас і незмінним штампом, що притаманний певному виду ризику. Це означає, що ризик може зумовлюватись лише тими чинниками, що розміщуються над ним у класифікаційній ієрархії.

Так, згідно з наведеною схемою валютний ризик може зумовлюватись як економічними, так і політичними причинами, але завжди він є тільки зовнішнім для банку. До активних операцій належать ризики за видом операцій та структурою балансу і не належать ризики інфляції та диверсифікації, що, на нашу думку, неправильно.

Продовжуючи розглядати схему, зауважимо, що, на нашу думку, зовнішні ризики безпосередньо не пов'язані з діяльністю банку, а внутрішні залежать від неї. Отже, якщо виходити з такого визначення, то чим би не займався банк, він обов'язково підпадає під загрозу валютного ризику такою ж мірою, як і під загрозу ризику стихійних лих чи іншого "зовнішнього" ризику. І навпаки, банк може контролювати у процесі своєї діяльності ризик інфляції (на схемі — внутрішній

ризик банку) так само, як, наприклад, ризик диверсифікації.

Якщо ж узяти сфери впливу банку на зовнішні та внутрішні ризики, то вони справді здебільшого залежать і не залежать безпосередньо від дій банку. Проте в цьому твердженні треба звернути увагу на те, що кожний вид ризику банку пов'язаний з операціями, які він здійснює, а вибір цих операцій (безумовно, у певних межах) є результатом політики банку, його менеджменту. Так, якщо банк вирішує здійснювати операції з валютою, то його керівництво усвідомлює, що крім очікуваних прибутків можуть виникнути й відповідні ризики. Водночас ризики можуть виникнути і через певні форс-мажорні обставини, про які банк не знав або знав, але не зміг вжити заходів захисту чи запобігання. Отже, керівництво банку завжди розуміє головні джерела загроз, що очікують на банк при здійсненні того чи

іншого виду діяльності, а тому й ризики поділяються на групи не статично, а динамічно — один і той самий ризик може мати різні джерела залежно від конкретної операції, яку здійснює банк.

З огляду на викладене пропонується будувати класифікаційні схеми окремо за кожним банком і кожний вид ризику повинен знайти своє місце серед факторів діяльності банку, які зумовлюють його. При цьому слід пам'ятати, що банк протягом свого існування постійно змінюється, реорганізовується; коригуються напрямки його діяльності, внутрішній стан та зовнішні фактори діяльності. А звідси й ризики, що супроводжують банківську діяльність, виникають, змінюються і зникають разом з нею. Крім того, нині можна говорити про три типи комерційних банків: спеціалізовані, галузеві, універсальні. Зрозуміло, що склад і структура банківських ризиків для них будуть різними. Звісно, ця пропозиція має суто

прикладний характер, який може використовуватись лише у вузьких сферах або при розгляді конкретних питань в кожному окремому банку. Щодо загальніших теоретичних та навчальних викладок, то доцільніше робити їх так само на основі банку, проте за потреби цей "теоретичний" банк змінюватиме свої функції та напрями діяльності залежно від необхідності розгляду тих чи інших видів ризиків.

Підсумовуючи сказане, ще раз наголосимо, що, яким би не був профілюючий напрямок діяльності банку, майже вся сукупність банківських ризиків супроводжує його. Серед них одне з важливих місць посідає кредитний ризик, оскільки переважна більшість банків займається кредитуванням як

головним напрямком діяльності. При здійсненні певної операції одночасно виникає низка ризиків. Таким чином, кредитна діяльність банку викликає не тільки кредитний ризик.

Література

1. Положення про кредитування: Затв. постановою Правління НБУ від 28 вересня 1996 р.
2. Вітлінський В. В., Наконечний С. І. Ризик у менеджменті. — К.: Борисфен-М, 1996.
3. Дмитренко М. Управління ризиками в комерційних банках // Вісн. НБУ. — 1998. — № 9.
4. Потійко Ю. Ще раз про кредит // Вісн. НБУ. — 2000. — № 12.